

IABR EINDEJAARSBRIEF

2020 was natuurlijk een rampzalig en treurig jaar. Een verloren jaar, in veel opzichten en voor verreweg de meeste mensen. Maar toch ook een jaar om vooral niet *té* snel te vergeten. Want de pandemie fungeert als *stress test*, zet zaken op scherp die we anders onder het tapijt waren blijven schuiven. Het is een broodnodige *reality check* want het gaat niet goed met de planeet.

On the State of the Planet

Begin deze maand zei de secretaris-generaal van de Verenigde Naties, António Guterres het zo: *“We are facing a devastating pandemic, new heights of global heating, new lows of ecological degradation and new setbacks in our work towards global goals for more equitable, inclusive and sustainable development. To put it simply, the state of the planet is broken.”*

In zijn lange en emotionele rede, The State of the Planet, met een indrukwekkende opsomming van alles wat mis gaat, legt Guterres onomwonden de vinger op de échte crisis, de klimaatcrisis: *“Humanity is waging war on nature. This is suicidal!”* De verantwoordelijkheid legt hij bij ‘de mensheid’, bij ons allemaal, en hij spreekt tenslotte zijn hoop uit dat we er samen ook uitkomen. *“Solidarity is survival”*, zegt hij, en daar kun je het moeilijk mee oneens zijn.

Maar komen we zo wel echt verder? Dat de zaak behoorlijk uit de hand loopt, wie wil zien, die ziet het. Maar moeten we ons, in plaats van in te zetten op weer een volgende reeks van wereldtoppen en klimaatconferenties waarin gezamenlijke agenda’s en compromissen uitgedokterd worden die uiteindelijk kool en geit sparen, niet wat bozer maken en de wortels van het probleem aanpakken?

Extractief kapitalisme

De afgelopen dertig jaar heeft de mens meer CO₂-uitstoot veroorzaakt dan in alle eeuwen ervoor bij elkaar. De uitstoot van methaan, veel schadelijker nog dan CO₂, groeit exponentieel. De aarde warmt sneller op dan we durfden denken. Het ijs smelt, overstromingen en droogte zijn aan de orde van de dag, overal branden bossen, het weer wordt steeds extremer. De sociale ongelijkheid neemt snel toe, uitsluiting en discriminatie zijn op de weg terug, en zelfs democratieën die we als

vanzelfsprekend beschouwden, beginnen te kraken. En het is allemaal nauw met elkaar verweven, *dit is hoe het extractief kapitalisme werkt*. En het tiert, letterlijk, welig.

Maar niet iedereen voert als vanzelfsprekend oorlog tegen de natuur. De pandemie legt het onder het vergrootglas: het is de 1% die er volop van heeft geprofiteerd. Voor de meest extreme vorm van extractief kapitalisme, *disaster capitalism*, zoals Naomi Klein het noemt, was 2020 een triomfjaar. Dat is het probleem dat we moeten aanpakken. En dat is de kern van de boodschap van DOWN TO EARTH, dat het nu onontkoombaar onze *nieuwe politieke, sociale en culturele opgave* is, dat we al ons handelen moeten herdefiniëren als dat wat ons terugvoert naar de aarde.

Met lege handen

Voor de cultuursector was 2020 een *stresstest, reality check* en zelfconfrontatie tegelijk. De sector hangt in de touwen. Dat is schokkend, maar het komt niet onverwacht voor wie ook hier naar de dieperliggende structurele problemen wil kijken. Veel instellingen hebben zich de afgelopen decennia tot het marktgelooft laten bekeren en werden zo onbedoeld maar opgewekt, het moet gezegd, deelnemers aan die extractief kapitalistische “*war on nature*”. Vaak in die mate dat ze tot in de kern van hun functioneren afhankelijk zijn geworden van wat –enigszins pervers want het klinkt best stoer, de eigen broek ophouden, maar het komt er toch op neer dat je moet meebetalen aan dat je wordt uitgekleeft– ‘eigen inkomsten’ heet: de opbrengst van de verkoop van kaartjes maar steeds meer ook koffie, diensten, zalen en *merchandise*. Ik zal niet licht vergeten dat Zijlstra, toen minister van Cultuur, in 2013, een jaar nadat hij met één zwaai het succesvol landelijk architectuurcultuurbeleid het raam uit had gekieperd, het verbouwde HNI heropende met een tevreden praatje waarin hij vooral het nieuwe café aanpreeft. Het zou vast heel veel klanten trekken. Waarna hij erachteraan mompelde dat er, na koffie en gebak, misschien ook nog wel iemand naar een tentoonstelling zou gaan. Zijn missie was in ieder geval geslaagd.

Kunst werd cultuur, cultuur werd creatieve industrie. Maar dat *businessmodel* kan nu in één klap op de helling. Dat die grote nadruk op eigen inkomsten de sector in de problemen brengt, liet zelfs de scheidend voorzitter van de Raad van Cultuur, de politica Marijke van Hees, dit najaar in de NRC optekenen. Daar gaan we weer. Het zijn

de politici die decennialang hun oor naar de neoliberale marktverkopers hebben laten hangen, zij hebben met opeenvolgende rondes van bezuinigingen en vlotte babbels over economisch legitimeren en creatieve industrie deze ramp veroorzaakt. En niet alleen in de cultuur. Nu de gevolgen niet meer te ontkennen zijn, komen de nieuwe babbels. In de politiek komt berouw per definitie na de zonde, en doorgaans handig verpakt als inzichten en voornemens. Maar zoveel is zeker, en de pandemie zet het op scherp: als je bijna alles wegbezuinigt moet je er niet van opkijken dat, als het erop aankomt, iedereen plots met nagenoeg lege handen staat.

Omdat we het kunnen

Met de IABR, kan ik wel zeggen, gaat het, naar omstandigheden, best goed. Natuurlijk lopen wij aanzienlijke inkomsten mis omdat grote opdrachten uitblijven. Overheden hebben even andere prioriteiten dan ontwerpend onderzoek. Maar de IABR als zodanig is immuun voor eigen inkomstenverlies omdat het de kern van haar functioneren niet raakt. De IABR is niet van 'eigen inkomsten' afhankelijk gemaakt, die bui zag ik hangen. We verkopen geen koffie maar verwerven opdrachten omdat we relevante kennis produceren, en steeds weer nieuwe kennis met steeds weer nieuwe partners. We kunnen het, nu het moet, dus anders aanpakken omdat we het sowieso altijd anders willen kunnen aanpakken – dat is onze grondhouding. De IABR is al jaren maximaal 'wendbaar en weerbaar', adaptief en in de kern vederlicht. Daar hoeven we nu niet opeens over te gaan vergaderen. De IABR had de afgelopen jaren wel zeer hoge 'eigen inkomsten', tot 60% van de totale omzet, maar zij is er, voor haar overleven en functioneren, *totaal niet* afhankelijk van. We hoefden in dit rampjaar niemand te ontslaan, ZZP-ers zijn betaald en wat we zeiden dat we gingen doen, dat doen we ook. Alleen anders. Omdat we het kunnen. Zoals ik na Zijlstra's draconische bezuinigingen van 2012 in een interview met het Amerikaanse Archinect zei: "*IABR has been surviving and will survive by an obstinate mix of cut-off and pop-up.*" Het klinkt nu eenmaal beter in het Engels, maar mijn punt is dat het werkt: vallen en opstaan is een goede strategie. Het is, zou je ook kunnen zeggen, alvast warmdraaien voor de kunst van het overleven op een beschadigde planeet.

Zijn biennales volhoudbaar?

Het is natuurlijk wel zo dat ook de duurzaamheid van het concept 'biennale' zelf door de pandemie nog eens extra op scherp is gezet. Internationale biennales, zoals de IABR, en internationale onderzoeksprojecten, zoals de IABR die doet, werden mogelijk als gevolg van de globalisering. Die veroorzaakte de mobiliteitsexplosie die, in eerste instantie onbedoeld, tot een giftige mix leidde van cultuur en toerisme: *city marketing* en *city trips*, festivalsteden, kijk-mij-eens-musea, de strijd om songfestivals, en overal kunst- en architectuur biennales.

Op die manier, en ongetwijfeld in eerste instantie net zo onbedoeld, verwerd bijvoorbeeld het ooit zo hoog aangeslagen architectuurbeleid van Rotterdam, stap voor stap, tot glijmiddel voor geveltoerisme. Maar niemand moet ervan opkijken dat dat inmiddels gewoon de bedoeling is: de wethouder van Cultuur is ook wethouder van Toerisme, de voorzitter van de Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur is ook voorzitter van Rotterdam Partners (voor wie het niet weet, Rotterdam Partners is er voor de city marketing, voor het bevorderen van internationale handel en investeringen, het aantrekken van toeristen en congressen). Missie geslaagd.

Maar het is niet volhoudbaar. De milieugevolgen van de groeiende internationale mobiliteit stellen steden als Rotterdam en internationale biennales als de IABR voor steeds grotere uitdagingen. Vragen als wat een *Resilient Rotterdam* nu eigenlijk is, en welke duurzame waarden biennales creëren, ook en met name lokaal, en welke inhoud het begrip 'internationaal' in een lokale context kan hebben, dringen zich dan op.

Tegen de grenzen

Die vragen hebben wij ons gesteld. Daarom zijn wij steeds minder een 'festival' geworden, en steeds meer een onderzoekinstelling. In al onze huidige onderzoektrajecten – naar oplossingsrichtingen voor het volstrekt nieuwe probleem van droogte in onze delta, naar hoe verbeterde waterveiligheid in te zetten als hefboom voor duurzame gebiedsontwikkeling in Dordrecht, energietransitie als hefboom voor sociaal-inclusief stadmaken in Rotterdam, en demografische groei als hefboom voor duurzame regionale ontwikkeling in Oost-Vlaanderen – worden globale kennis, verbeelding en ontwerpkraft ingezet voor lokale meerwaardecreatie. Om zo vervolgens, van beneden terug

naar boven, weer bij te dragen aan het realiseren van globale duurzame ontwikkelingsdoelen. Zo koppelen we de wereld aan de stad, en de stad aan de wereld: doelgericht.

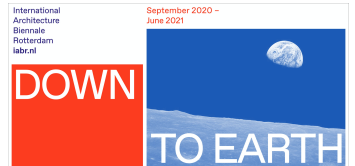
Maar 2020 maakte ons volkomen onverwacht duidelijk dat dit een problematische manier van werken is geworden voor een culturele instelling. Niet omdat het geen hout zou snijden in een wereld die in brand staat, integendeel, onze aanpak werkt, en al jaren! Maar omdat we tegen de grenzen van wat mogelijk is zijn aangelopen in een culturele sector met een verouderd businessmodel. De culturele subsidiekraan staat niet open voor sociaal-maatschappelijke diepte-investeringen. In haar negatieve advies over de IABR van eerder dit jaar verwarde de Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur zichtbaarheid met publieksaantallen, de sociaal-maatschappelijke impact van cultureel onderzoek met de economische impact van cultuurtoerisme en de lange termijn met het kortzichtig gewin. Ik keek er niet echt van op, maar het droeg zeker niet bij aan mijn gemoedsrust in 2020. Er zijn echt nieuwe aanpakken nodig voor het organiseren van de culturele overdracht van kennis en betekenis, voor het zichtbaar maken van de verbeeldingen die ons helpen met vallen en opstaan onze weg naar de toekomst te vinden.

Zichtbaarheid en nieuwe contouren

Over zichtbaarheid gesproken, ik heb dit jaar mijn vrienden van over de hele wereld gemist, natuurlijk, maar niet de traditionele grote biennale opening met 2.000 gasten die hun aandacht zenuwachtig moeten verdelen tussen de steeds wisselende ander en de dienbladen met gratis prosecco – en die dan geen oog over hebben voor het werk zelf. Verreweg de meeste van die professionele bezoekers komen na zo'n opening immers niet meer terug. En hoewel ze vaak een uitgesproken mening over ons werk hebben, blijft dat werk zelf voor hen zo toch onzichtbaar.

De huidige situatie is mij liever. Want een onverwacht cadeau van de pandemie is dat het uitvouwen van de biennale, het ont-spitsuren, niet alleen tot meer rust en dus minder gezondheidsrisico's leidt, maar ook tot meer ruimte, letterlijk. We hoeven de resultaten van al ons onderzoek niet in één keer te laten zien. En zo wordt het werk zelf, tot en met de achterliggende argumenten en onderzoeken, veel zichtbaarder.

In die zin ben ik echt tevreden met de gang van zaken, we zijn aan

onze schaduwkant, het al te momenteel-manifeste, ontsnapt. En hoewel er per dag natuurlijk minder mensen komen dan bij een 'normale' biennale, is er per saldo veel meer tijd en ruimte voor mensen om te komen. En ze komen. Sommigen komen vaker. Ze hebben aandacht, ze lijken te studeren, te reflecteren, te verstillen zelfs. En ze willen het vervolgens hebben over hoe ze aan de slag kunnen.

Er doemen zo nieuwe contouren op van wat een biennale, als culturele ruimte waarin de overdracht van kennis en betekenis zichtbaar wordt georganiseerd, waarin de transitie zichtbaar wordt gemaakt, in tijden van klimaatcrisis zou kunnen zijn. En in ieder geval is het een goede aanpak in deze moeilijke tijden, een die ook goed gedijt in onze nieuwe Keilezaal die ervoor gemaakt lijkt.

Namens iedereen die op enige manier bij de IABR en DOWN TO EARTH betrokken is, wens ik iedereen een heel gezond en weer productief 2021. We gaan volgend jaar verder, stap voor stap. Ook al zijn we van die pandemie nog niet af, we hopen dat de omstandigheden verbeteren en dat meer mensen kunnen komen kijken, want er is genoeg om naar vooruit te kijken.

Dat 2021 een productiever en gelukkiger jaar moge worden dan het huidige, een jaar met uitzicht!

Blijf gezond!

George Brugmans
bestuurder-directeur IABR